सोलापूर शहरातील, उच्च प्राथमिक स्तरावरील मराठी माध्यमातून शिक्षण घेणा-या मुस्लिम विद्यार्थ्यांच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास

Critical study of the problems of Muslim students studying in Marathi medium, Higher primary classes in Solapur city.

विद्यापीठ अनुदान मंडळाकडे

सादर करण्यात येणारा

लघुसंशोधन प्रबंध

संशोधिका

डॉ.पठाण बतुलबी बाबासाहेब

एम्.ए.एम्.एड्.,एम्.फिल.पीएच.डी.

संशोधन केंद्र

डी.पी.बी.दयानंद शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

सोलापूर.

वर्ष

२०१०-१२

प्र□र□ पहिले

संशोधन समस्या

१.१ प्रस्तावना :

व्यक्तीने चांगले आचार-विचार, वागणूक, कृत्ये, समाजात चांगले स्थान निर्माण करावे ही भूमिका शिक्षणातून अपेक्षिली जाते. चांगले जीवन जगण्यासाठी शिक्षणाची गरज असते. भारताला महासत्ताक बनविण्याचे स्वप्न साकार करायचे असेल तर समाजातील प्रत्येक घटकाला बरोबर घेऊन प्रगतीकडे वाटचाल करणे आवश्यक आहे.

भारतीय राज्यघटनेच्या ४५ व्या कलमानुसार ६ ते १४ वयोगटातील सर्व मुला-मुलींना प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत मिळविण्याचा हक्क आहे. त्यासाठी समाजातील शिक्षणापासून जे वंचित घटक आहेत त्यांना देखील शिक्षण मिळणे आवश्यक आहे. समाजातील वंचित घटकांना शिक्षण देवून आपणास सामाजिक न्याय वृध्दिंगत करण्याची संधी प्राप्त झाली ती शिक्षणाद्वारेच.

प्रत्येक राष्ट्राच्या विकास कार्यात प्राथमिक शिक्षण ही प्राथमिकता आहे. या शिक्षणाशिवाय कोणतेही राष्ट्र आपले उद्दिष्ट गाठू शकत नाही. राष्ट्रविचार धारा तसेच चारित्र्य निर्मा□ □रण्यासाठी प्राथमिक शिक्षणाला महत्त्वपूर्ण स्थान आहे. सर्व व्यक्तीचे शिक्षण किंवा जनसाधारण शिक्षण हा राष्ट्रीय प्रगतीचा आधार आहे.

इयत्ता पहिली ते आठवी म्हणजेच प्राथमिक शिक्षण ही संकल्पना आता रुढ झाली आहे.

शिक्षण ही निरंतर चालणारी प्रक्रिया आहे. त्यात विद्यार्थ्यांच्या काठिण्य पातळीचा विचार करुन अभ्यासक्रम मंडळ वेगवेगळया स्तरानुसार अभ्यासक्रमाची निर्मिती करते.

प्राथमिक स्तर हा विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाची पहिली पायरी आहे. या स्तरावरील विद्यार्थी शाळेत प्रवेश घेतल्यानंतर प्रथम मातृभाषेतून शिक्षण घेण्याचा अट्टाहास धरतात. कोठारी आयोगाने सुध्दा त्रिभाषा सूत्राचा अवलंब करावा असे १९६४-६६ या वर्षी त्यांच्या शिक्षणविषयक अहवालाध्ये सांगितले होते.

विद्यार्थ्यांना प्रथम मातृभाषा चांग ध्दतीने अवगत व्हावी व प्राथमिक स्तरावरील मातृभाषेतील जी कौशल्ये आपण विद्या शिकवितो ती योग्य प्रकारे समजावी अशी अपेक्षा असते. परंतु आपल्या समाजामध्ये ा जाती, धर्म, पंथ, वर्ण इत्यादी प्रकारचे लोक राहतात. त्यामुळे प्रत्येकाची मातृभाषा गवेगळी आहे. त्यामध्ये विशेष □रुन मुस्लिम समाजातील विद्यार्थ्यांची मातृभाषा उर्दु-हिंदी मिश्रित आहे आणि म्हणून मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेत असताना भाषिक,आर्थिक,सामाजिक,कौटुंबिक अडचणींना सामोरे जावे लागते. शासनाने वंचित घटकांसाठी सर्व शिक्षा अभियान हा कार्यक्रम अंमलात आणला आहे. यामध्ये महात्मा फुले शिक्षण हमी योजना कार्यन्वित करण्यात आली आहे. या अंतर्गत समाजातील वंचित घटकांना शिक्षण दिले जाते. शासनाने विविध उपक्रम जरी राबविले असले तरी मुस्लिम समाजातील मुलांच्या अनेक समस्या आहेत. त्यांचा शिक्षणावर परिणाम होतोच. त्या दूर करण्यासाठी सदर संशोधन विषय संशोधिकेने घेतलेला आहे.

१.२ संशोधनाची गरज :-

संशोधिकेला मराठी माध्यमातून शिक्षण घेत असताना या वेगवेगळया मराठी शाळांमध्ये अनेक मुस्लिम विद्यार्थी शिक्षणात मागासलेले आढळले. एकंदरीत त्यांचा आत्मविश्वास वाढविण्यासाठी संशोधिकेला सदर विषय संशोधनासाठी घेणे गरजेचे वाटले.

अ) उच्च प्राथमिक स्तरावरील मुस्लिम विद्यार्थ्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी सदर संशोधन गरजेचे वाटले.

ब) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना येणा-या अडचणी

दूर करण्यासाठी संशोधन गरजेचे वाटले.

□) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेताना विविध शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक

योजनांची माहिती व लाभ मिळवून देण्यासाठी संशोधन गरजेचे वाटले.

ड) मुस्लिम विद्यार्थी, पालक,शिक्षक यांच्या मध्ये सुसंवाद व सकारात्मक

दृष्टिकोन निर्माण करण्यासाठी संशोधन गरजेचे वाटले.

१.३ संशोध-ाचे महत्त्व :-

-

अ) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातू १- ्षण घेताना निर्माण होणारा

न्युनगंड,बुजरेपणा दूर करण्यास मदत होईल.

ब) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना कोणकोणत्या समस्या येतात ते समजतील व

त्यानुसार मार्गदर्शन करणे सोपे जाईल.

□) मुस्लिम विद्यार्थ्यांचा मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना व्यक्तिमत्व विकास

होण्याच्या दृष्टिने पालकांना, शिक्षकांना, मुख्याध्यापकांना सदर

संशोधनामुळे मदत होईल.

१.४ संशोधनाची उद्दिष्टे :-

अ) उच्च प्राथमिक स्तरावरील मुस्लिम विद्यार्थ्यांच्या कौटुंबिक परिस्थितीचा अभ्यास □र□.

ब) मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना मुस्लिम विद्यार्थ्यांना येणा-या शै□ि□□

अडचणींचा शोध घेणे.

□) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना येणा-या

समस्यांवर उपाययोजना सुचविणे.

१.५ संशोध-न शीर्ष :-

सोलापूर शहरातील, उच्च प्राथमिक स्तरावरील मराठी माध्यमातून शिक्षण घेणा-या मुस्लिम विद्यार्थ्यांच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

१.६ संशोधनाच्या कार्यात्मक व्याख्या :-

- **सोलापूर शहर** :

  महाराष्ट्रातील बहुभाषिक व गिरणगाव म्हणून प्रसिध्द शहर.

- **उच्च प्राथमिक स्तर** : इय वी ते ८वी चे वर्ग (५+३+२+२ या आकृतीबंधानुसार)

- **मुस्लिम विद्यार्थी**

  : अनेक धर्माचे विद्यार्थी एकत्रितपणे शिक्षण घेत असतात. त्यापैकी मुस्लिम समाजातील विद्यार्थी.

- **मराठी माध्यम** :

  सैध्दांतिक व प्रात्यक्षिक कार्य करतांना आणि इतर उपक्रमात सहभागी होतांना मराठी भाषेचा उपयोग.

- चिकित्सक : सांगोपांग अभ्यास, समस्येचा चिकित्सक अभ्यास.

- **समस्यांचा अभ्यास :-**

  सदर संशोधनामध्ये कौटुंबिक, शैक्षणिक, आर्थिक, सामाजिक इत्यादी समस्यांचा अंतर्भाव आहे.

१.७ संशोधनाची व्याप्ती :-

अ) सदर संशोधनामध्ये सोलापूर शहरातील केवळ २५ मराठी माध्यमाच्या

शाळांचाच विचार केला आहे.

ब) सदर संशोधनाध्ये फक्त मुस्लिम विद्यार्थ्यांच्या समस्यांचा विचार केला जाणार आहे.

□) सदर संशोधनामध्ये उच्च प्राथमिक स्तरावरील मुस्लिम विद्यार्थ्यांचा विचार केला जाणार आहे.

१.८ संशोधनाची मर्यादा :-

अ) सदर संशोधन स-न २०१०-२०१२ पुरतेच मर्यादित आहे.

ब) सदर संशोधनामध्ये मराठी माध्यमातील शाळांव्यतिरिक्त अन्य माध्यमांचा विचार केला जाणार नाही.

□) सदर संशोधन उच्च प्राथमिक ील मुस्लिम विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित राहील. या व्यतिरिक कोणत्याही स्तराचा विचार केला जाणार नाही.

१.९ संशोधनाची गृहितके :-

अ) मुस्लिम विद्यार्थ्यांमध्ये मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना बुजरेपणा आढळतो.

ब) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना उच्च प्राथमिक स्तरावरील मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना शैक्षणिक, आर्थिक, सामाजिक आणि कौटुंबिक समस्यांना सामोरे जावे लागते.

सारांश,
निष्कर्ष व
शिफारशी

प्रकरण पाचवे

सारांश,निष्कर्ष व शिफारशी

५.१ सारांश :-

भारतीय राज्यघटनेच्या ४५ व्या कलमानुसार ६ ते १४ वयोगटातील सर्व मुलामुलींना प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत मिळविण्याचा हक्क आहे. त्यासाठी समाजातील शिक्षणापासून जे वंचित घटक आहत त्यांना देखील शिक्षण मिळणे आवश्यक आहे. समाजातील वंचित घटकांना शिक्षण देवून आपणास सामाजिक न्याय वृध्दिंगत करण्याची संधी प्राप्त झाली ती शिक्षणाद्वारेच.

प्राथमिक स्तर हा विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाची पहिली पायरी आहे. या स्तरावरील विद्यार्थी शाळेत प्रवेश घेतल्यानंतर प्रथम मातृभाषेतून शिक्षण घेण्याचा अट्टहास धरतात. त्यामध्ये विशेष करुन मुस्लिम समाजातील विद्यार्थ्यांची मातृभाषा उर्दु-हिंदी मिश्रित आहे. मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेत असताना ज्या भाषिक, आर्थिक, कौटुंबिक, शैक्षणिक समस्यांना सामोरे जावे लागते. शासनाने विविध उपक्रम जरी राबविले असले तरी मुस्लिम समाजातील मुलांच्या अनेक समस्या आहेत, त्यांचा शिक्षणांवर परिणाम होतो. त्या दूर करण्यासाठी व त्यावर उपाययोजना सुचविण्यासाठी सदरहु संशोधन समस्येची निवड संशोधिकेने केली होती.

५.१.२ संशोधन अभ्यासाची गरज :-

अ) उच्च प्राथमिक शाळेतील मुस्लिम विद्यार्थ्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी सदर संशोधनाची गरज आहे.

ब) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना येणा-या अडचणी दूर करण्यासाठी संशोधन गरजेचे वाटले.

□) मुस्लिम विद्यार्थ्यां-ना शिक्षण घेताना विविध शैक्षणिक, सामाजिक व आर्थिक योजनांची माहिती व लाभ मिळवून देण्यासाठी सदर संशोधन गरजेचे आहे.

ड) मुस्लिम विद्यार्थी, पालक, शिक्षक यांच्यामध्ये सुसंवाद व सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण करण्यासाठी संशोधनाची गरज आहे.

१.१.३ संशोधनाची उद्दिष्टे :- - ८०

संशोधिकेने संशोधन सम - उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे.

१. उच्च प्राथमिक स्तरावरील मुस्लिम विद्यार्थ्यांच्या कौटुबिक परिस्थितीचा अभ्यास □र□.

२. मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना मुस्लिम विद्यार्थ्यांना येणा-या शै□□□ अडचणींचा शोध घेणे.

३. मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना येणा-या समस्यांवर उपाययोजना सुचविणे.

१.१.४ संशोधनाच्या कार्यात्मक व्याख्या :-

१. सोलापूर शहर :

महाराष्ट्रातील बहुभाषिक व गिरणगाव म्हणून प्रसिध्द शहर.

२. उच्च प्राथमिक स्तर :

इयत्ता ६वी ते ८वी चे वर्ग (५+३+२+२ या आकृतीबंधानुसार) मुस्लिम विद्यार्थी : अनेक धर्माचे विद्यार्थी एकत्रितपणे शिक्षण घेत असतात. त्यापैकी मुस्लिम समाजातील विद्यार्थी.

३. मराठी माध्यम :

सैध्दांतीक व प्रात्यक्षिक कार्य करतांना आणि इतर उपक्रमात सहभागी होतांना मराठी भाषेचा उपयोग.

चिकित्सक : सांगोपांग अभ्यास, समस्येचा सुचमाप अभ्यास.

४. समस्यांचा अभ्यास :-

सदर संशोधनामध्ये कौटुंबिक, शैक्षणिक, आर्थिक, सामाजिक इत्यादी समस्यांचा अंतर्भाव आहे.

१.१.५ संशोधन समस्येचे मह

१. मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मरा मातून शिक्षण घेताना निर्माण होणारा न्यूनगंड, बुजरेपणा दूर करण्यास मदत होईल.

२. मुस्लिम विद्यार्थ्यांना कोणकोणत्या समस्या येतात ते समजतील व त्यानुसार मा□दर्शन □र□ सोपे जाईल.

३. मुस्लिम विद्यार्थ्यांचा मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना व्यक्तिमत्व विकास होण्याच्या दृष्टीने पालकांना, शिक्षकांना, मुख्याध्यापकांना सदर संशोधनामुळे मदत होईल.

१.१.६ संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :-

१. उच्च माध्यमिक स्तरावरील सोलापूर शहरातील २५ मराठी माध्यमाच्या शाळांचा सदर संशोधनात विचार केलेला आहे.

२. हे संशोधन उच्च माध्यमिक स्तरावरील सोलापूर शहरातील शि□ण घेणा-या मुस्लिम विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित आहे.

३. या संशोधनात सर्व उच्च माध्यमिक स्तरावरील सोलापूर शहरातील मुस्लिम विद्यार्थी,त्यांचे पालक व त्यांना शिकविणा-या शिक्षकांचा विचार केला आहे.

१.१.७ संबंधित साहित्याचे समी□□ :-

संशोधिकेचा संशोधनासाठी उच्च माध्यमिक स्तरावरील सोलापूर शहरातील मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना येणा-या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास हा विषय आहे.

या विषयाचे संशोधन करण्यासाठी संशोधिकेने खालील साहित्याचा अभ्यास केला आहे.

१. आगलावे, प्रदिप(२०००), <u>संशोधन पध्दतीशास्त्र व तंत्रे,</u>

-ना□पूर : विद्या प्र□ाश-न

२. डॉ.गावडे, प्र.ल.(१९९८), विचार प्राथमिक शिक्षणाचा,

पुणे : उत्कर्ष प्रकाशन

३. डॉ.नागपूरे, वसंत (२००१ - ८२ - साठी शिक्षण प्रश्न, प्रयत्न,

प्रगती........जयदीप प्रकाश

५.१.८ संबंधित संशोधनाचे समीक्षण :-

संबंधित कार्यास योग्य दिशा मिळावी म्ह□-न संशोधि□-ने खालील संशोधनाचा अभ्यास केला आहे.

अ) A Study of Grouth & development of muslim minority Educational Institution in the Maharashtra state during the paste independence Period.

ब) पंढरपूर शहरातील वडार समाजातील विद्यार्थ्यांना प्राथमिक शिक्षणात ये□ा-या समस्यांचा अभ्यास.

□) सोलापूर जिल्हयातील अध्यापक विद्यालयातील अभाषिक छात्राध्यापकांना मराठी अध्यापनात येणा-या समस्यांचा अभ्यास.

५.१.९ संशोध-न साध-ने व तंत्रे निवड :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पध्दती वापरली आहे. प्रश्नावली या साधनाचा वापर केलेला आहे शेकडेवारी या तंत्राचा वापर केलेला आहे.

५.२ ि-नष□र्ष :-

प्र□र□ ४ मध्ये प्रश्-नावली या साधनांद्वारे मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन केलेले आहे. सदर अर्थनिर्वचनावरुन प्रस्तुत विभागामध्ये संशोधिकेने निष्कर्ष व शिफारशी दिलेल्या आहेत.

- **विद्यार्थी प्रश्नावली विश्लेषणावरुन पुढील प्रमाणे निष्कर्ष आहेतः-**

१) मुस्लिम विद्यार्थ्यांची मातृभाषा हिंदी, उर्दु असल्याने मराठी बोलताना ८१% प्रतिसादकाना अडचणी येतात.

२) मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना बोलताना, लिहिताना, समजून घेताना अडचणी येतात.

३) भाषिक कौशल्य विकसित होण्यासाठी कमी प्रमाणात निबंध स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा असे उपक्रम राबविले जातात.

४) सांस्कृतिक कार्यक्रमामध्ये सातत्य हभाग घेणा-याचे प्रमाण कमी आहे.

५) शाळेत होणारे अंतर्गत मूल्यमापन योग्य प्रमाणात होते.

६) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना अभ्यासासाठी घरी विविध सोई सुविधा असल्याचे प्रमाण कमी आहे.

७) कौटुंबिक समस्यांमुळे अभ्यासावर परिणाम होतो.

- **शि□□ प्रश्-नावली विश्लेष□ावरु-न ि-नष□र्ष :-**

१) विषय शिकविताना मुस्लिम विद्यार्थ्यांबाबत वाचन व संभाषण, लेखन,

समजावून सांगताना समस्या निर्माण होतात हे प्रमाण ७०% आहे.

२) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी भाषेतून शिक्षण घेत असताना शब्दोच्चार समस्या अधिक प्रमाणात येते, ते प्रमाण ६०% आहे.

३) समस्या सोडवण्यासाठी वाचन घेणे हा उपाय योजण्याचे प्रमाण ४०% आहे.

४) मुस्लिम विद्यार्थ्यांसाठी इतर कोणत्याच सुविधा -नस[illegible]ा-यांचे प्रमाण ३०% आहे.

५) मुस्लिम विद्यार्थ्यांची कौटुबिक परिस्थिती बरी नसणा-यांचे प्रमाण ८०% आहे.

६) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना सांस्कृतिक कार्यक्रमात सहभाग घेताना समस्या येणा-यांचे प्रमाण ४०% असून आर्थिक व सामाजिक समस्या त्यांना येतात.

७) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी विषय शिकवत असताना विद्यार्थ्यांच्या उच्चारण विषयक, व्याकरणिक दृष्टया चुका होतात ते प्रमाण ९०% आहे.

८) विद्यार्थ्यांचे मुल्यमापन करताना अडचण येते असे प्रमाण ५६% आहे.

९) मुस्लिम विद्यार्थ्यांमधील बुजरेपणा घालवण्यासाठी वैयक्तिक मार्गदर्शन करणा-या प्रतिसादकांचे प्रमाण ८०% आहे. जादा तास घेणा-यांचे प्रमाण १०% आहे.

१०) शाळेत अधून मधून गैरहजर राहिल्याने मुस्लिम विद्यार्थ्यांना अध्यापनात केलेले समजत नाही असे प्रमाण १००% आहे.

- **पालक प्रश्नावली विश्लेषणावरुन - निष्कर्ष :-**

१) विद्यार्थ्यांच्या पालकांचे ५वी ते १[illegible] ८ ४- [illegible]तचे शिक्षण प्रमाण ७१% आहे तर १२वी ते उच्च शिक्षण घेण्याचे प्रमाण २९% आहे.

२) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना अभ्यासासाठी अडचणी येतात हे प्रमाण ४८% आहे.

३) विद्यार्थी नियमित अभ्यास करण्याचे प्रमाण ८६% आहे.

४) त्यांच्या पाल्यास मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना शैक्षणिक अडचणी व आर्थिक अडचणी येतात.

५) निर्मा□ हो□ा-या शैक्षणिक समस्या सोडवण्यासाठी पालक स्वत: मदत करतात हे प्रमाण ४७% आहे.

५.३ शिफारशी :-

प्रस्तुत प्रकरणात मिळालेल्या माहितीवरुन पुढील शिफारशी सुचविण्यात आल्या आहेत -

१) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी भाषेतून शिक्षण देताना तज्ञ शिक्षक असावेत.

२) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी भाषेतून शिक्षण देताना तज्ञ शिक्षक असावेत.

३) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना सांस्कृतिक कार्यक्रम व नेतृत्व यामध्ये सहभागी करुन घ्यावे.

४) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना वाचन कौशल्य व व्याकरण या मध्ये इतर शिक्षकांनीी सहकार्य □रावे.

५) मुस्लिम विद्यार्थ्यांचा नियमित अभ्यास होतो की नाही याबाबत शिक्षकांनी त्यांच्या पालकांचे मत जाणून घ्यावे.

६) जास्तीत जास्त मुस्लिम विद्यार्थ्यांचे वर्गात वाचन घ्यावे.

७) मराठी भाषेतील संभाषण, लेखन व्याकरण यांचा सराव शिक्षकांनी त्यांच्याकडून करु-न घ्यावा.

८) शिक्षकांनी इतर विद्यार्थ्यांप्रमाणेच त्यांचे अंतर्गत मुल्यमापन करावे.

९) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना शाळेतील भात वक्तृत्व स्पर्धेत सहभागी करुन घ्यावे यामुळे त्यांची भाषिक क्षमता वाढीस

१०) वेळोवेळी शिक्षकांनी त्यांना वैयक्तिक रित्या मार्गदर्शन करावे.

११) मराठी माध्यमातून शिक्षण घेताना त्यांना ज्या अडचणी जाणवतात त्यावर शाळेने किंवा शासनाने काही उपाय योजना करावेत.

१२) मुस्लिम विद्यार्थ्यांची नियमित उपस्थिती शिक्षकांनी नोंदवावी.

१३) मुस्लिम विद्यार्थ्यांसाठी भाषा प्रभुत्व कार्यक्रमाचे आयोजित करुन त्यांचा जास्तीत जास्त सहभाग घ्यावा.

१४) मुस्लिम विद्यार्थ्यांना मराठी भाषेतील नाम, सर्वनाम, व्याकरण यांचे तक्ते किंवा पोस्टर्स तयार करण्यास सांगावे.

१५) मुस्लिम विद्यार्थ्यांच्या मराठी विषयाचा शिक्षकांने सराव करुन घ्यावा.

५.४ पुढील संशोधनासाठीचे विषय :-

१) बोलीभाषेचा प्रमाण भाषेवर होणारा परि□ाम.

२) बोलीभाषेचा व प्रमाणभाषेचा तुलनात्मक अभ्यास.

३) उच्चशिक्षण घेताना मुस्लिम विद्यार्थ्यांना जाणवणा-या समस्यांचा अभ्यास

४) मातृभाषा व्यतिरिक्त अन्य भाषिक विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेताना जाणवणा-या समस्यांचा अभ्यास.

संदर्भ सूची

संदर्भ सूची

१) आगलावे प्रदीप (२०००), संशोधन पध्दतीशास्त्र व तंत्रे

विद्या प्र□ाश-न ,-ना□पूर.

२) डॉ.गावडे प्र.ल.(१९९८) विचार प्राथमिक शिक्षणाचा,

उत□र्ष प्र□ाश-न ,पु□.

३) डॉ.नागपुरे, वसंत (२००१) सर्वांसाठी शिक्षण, प्रश्न प्रयत्न, प्रगती..

जयदीप प्रकाशन.

४) घोरमोडे, के.यु. (२००८)शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे,

-नित्य नूतन प्रकाशन , नागपूर.

५) तेलतुम्बडे आनंद (२००७)_सामाजिक न्याय आणि जागतिकीकरण

२री आवृत्ती,२०१०, मुंबई.

६) बेन्नूर फ□रुद्दी-न (२००७) आधुनिक भारतातील मुस्लिम विचारवंत

भूमी प्रकाशन, लातूर.

७) बेन्नूर फ□रुद्दी-न (२००७)_हिंदुत्व, मुस्लिम आणि वास्तव

भूमी प्र□ाश-न, लातूर.

८) भिंताडे वि.रा. (२००६-०७)शैक्षणिक संशोधन पध्दती ,

नित्य नूतन प्र□ाश-न, पु□.

९) **भिंताडे वि.रा. (२००९)शैक्षणिक संशोधन पध्दती,**
नित्य नूतन प्र□ाश-न,पु□.

१०) **मुळे रा.श.व उमाठे, वि.तु.(१९९८)शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे,**
विद्या बुक्स,औरंगाबाद .

११) **स□र शिवाजी (२००९),भारतातील शिक्षण प्रणालीचा विकास**
उदगीर : शिल्पा प्र□ाश-न

१२) **काटदरे लता (१४फेब्रु २०११) शिक्षण हक्क कायद्याचा सखोल वेध**
लोकसत्ता वर्तमा-नपत्र

BIBLIGRAPHY

1. **Buch M.B.(1988-92)-Third Survey of Research in Education, Vol-, New Delhi : Published by NCERT.**